

“พระราชอำนาจนำ” กับ
“การบริหารจัดการน้ำ”
ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
ภูมิพลอดุลยเดช*
(Royal Hegemony and Water
Management during the Reign
of King Bhumibol Adulyadej)

อาสา คำภา**
(Asa Kumpha)

* บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่อง จาก “ ‘ราชประชาสมาสัย’ สู่ ‘พระราชอำนาจนำ’: พัฒนาการอุดมการณ์ปฏิบัติการ ในมิติการเมืองมวลชนของสถาบันกษัตริย์ พ.ศ. 2489 - 2549” ทุนสนับสนุนการวิจัยจากสถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ประจำปีงบประมาณ 2564.

** นักวิจัยชำนาญการ สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (Researcher, Professional Level of Thai Khadi Research Institute, Thammasat University).

Received: October 11, 2022
Revised: February 27, 2023
Accepted: May 25, 2023

บทความวิจัย
-
วิชาการ

บทคัดย่อ

บทความสำคัญหนึ่งของพระมหากษัตริย์นับแต่อดีตคือ ผู้ควบคุม ยึดกุม และ ดลบันดาลความอุดมสมบูรณ์ของรัฐและอาณาจักร ซึ่งหมายรวมถึงการบริหารจัดการ น้ำที่กระทำผ่านกลไกเครื่องมือ เทคโนโลยี วิธีวิทยาที่สัมพันธ์กับเงื่อนไขทาง ประวัติศาสตร์ที่วิวัฒนาการเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย โดยพระมหากษัตริย์จะอยู่ใน สถานะ “ผู้กระทำการทางประวัติศาสตร์” อย่างมีนัยสำคัญ อย่างไรก็ตาม หลัง พ.ศ. 2475 ความเชื่อมโยงระหว่างพระมหากษัตริย์กับการบริหารจัดการน้ำปรากฏขึ้น ในลักษณะใหม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช (พ.ศ. 2489 - 2559) บนเงื่อนไขสำคัญที่พระมหากษัตริย์หาใช่ “ผู้กระทำการทางประวัติศาสตร์” ดังเช่นในอดีต สิ่งที่เกิดขึ้นในรัชสมัยนี้ คือ การบริหารจัดการ น้ำภายใต้มิติ “พระราชอำนาจนำ” อันเกิดขึ้นจากการทรงงานและกระบวนการสั่งสม พระบารมีที่เพิ่มพูนตามระยะเวลาแห่งการครองราชสมบัติ ทั้งนี้ โดยที่มิต้องทรงมี อำนาจอธิปไตยแห่งรัฐเป็นที่ตั้ง หากแต่การทรงไว้ซึ่ง “พระราชอำนาจนำ” นี้เองที่มี ผลให้พระราชดำริด้านการบริหารจัดการน้ำได้รับการน้อมน่าน้อมรับมาปฏิบัติตาม โดยภาคส่วนต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง สิ่งนี้นับเป็นลักษณะเฉพาะของการบริหารจัดการ น้ำภายใต้บทบาทนำของสถาบันกษัตริย์ที่ปรากฏในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช

คำสำคัญ: พระราชอำนาจนำ, การบริหารจัดการน้ำ, พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภูมิพลอดุลยเดช

ABSTRACT

Historically, a key role of the monarch in Thailand was to control, gather, and inspire state and royal assets, including water management through mechanisms, tools, technologies, and methodologies related to historical conditions that evolved with time. In this way, the monarch was a significant historical actor. Since the Siamese revolution of 1932, the rapport between the king and water management was reinvented, especially during the reign of King Bhumibol Adulyadej (Rama IX), with the King no longer an historical actor playing a central role. Water management during the reign of Rama IX occurred through the dimension of royal hegemony arising from a long accumulative process of working on Royal projects and charisma that increased as the reign extended. Royal hegemony, rather than sovereign state power, was needed as a basis for impacting the King's water management initiatives, which were widely adopted and practiced by diverse sectors. This was a unique characteristic of water management as led by the monarchy during the reign of His Majesty King Bhumibol Adulyadej.

Keywords: Royal hegemony, Water management, King Bhumibol Adulyadej

ความนำ: ว่าด้วย พระมหากษัตริย์กับการบริหารจัดการน้ำ จาก คติจารีต ถึง รัฐสมัยใหม่

นับแต่อดีตผู้ปกครองในทุกสังคมต่างมีบทบาทหน้าที่สำคัญไม่ทางตรงก็ทางอ้อมนั่นคือ บทบาทผู้อำนวยหรือผู้บันทาลความอุดมสมบูรณ์ให้เกิดขึ้นแก่บ้านเมือง รัฐ หรืออาณาจักร ความศักดิ์สิทธิ์ของผู้ปกครองนั้นขึ้นอยู่กับสามารถในการควบคุมและแปรเปลี่ยนการใช้อำนาจผ่านพิธีกรรมให้กลายเป็นเสถียรภาพและความอุดมสมบูรณ์ สิ่งนี้นับเป็นปรากฏการณ์ร่วมที่พบเห็นได้แทบทุกสังคมทั่วโลก ทั้งนี้ อาจตั้งข้อสังเกตได้ว่าในอดีตพระราชพิธีต่าง ๆ ที่กระทำขึ้นโดยพระมหากษัตริย์ล้วนเป็นไปเพื่อธำรงเสถียรภาพ ดุลยภาพ และพยากรณ์ถึงความอุดมสมบูรณ์ของบ้านเมือง เช่น พระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญที่มีการเสี่ยงทายให้พระโคเลือกกินหญ้าเหล้าและธัญญาหารต่าง ๆ ซึ่งกระทำขึ้นในช่วงก่อนฤดูการเพาะปลูก พระราชพิธีพืชมงคลหรือการขอฝนที่เป็นพิธีหลวง พระราชพิธีตรียัมพวาย - ศรีพวยง ไฉ้ชิงช้า ขอบคุนพระผู้เป็นเจ้าของที่กระทำหลังจากการเก็บเกี่ยวเสร็จสิ้นแล้ว

กรณีของไทยโดยเฉพาะอย่างยิ่งในเขตลุ่มน้ำเจ้าพระยาตอนล่าง ซึ่งเป็นพื้นที่แกนหลักทางสังคมวัฒนธรรมที่มีความต่อเนื่องยาวนานหลายร้อยปี บริเวณดังกล่าว นับเป็นอารยธรรม “สังคมเมืองน้ำ” ที่ชัดเจนมากกว่าอาณาจักรโบราณอื่น ๆ ในเขตประเทศไทย ด้วยเหตุนี้ บทบาทสำคัญประการหนึ่งของผู้ปกครองรัฐในเขตลุ่มน้ำเจ้าพระยาตอนล่างก็คือ การควบคุมบริหารจัดการน้ำเพื่อให้เกิดความอุดมสมบูรณ์และมีเสถียรภาพ ไม่ให้น้ำมากหรือน้อยเกินไปจนก่อให้เกิดความวิตกกังวลของสังคม ตัวอย่างเช่น ในสมัยกรุงศรีอยุธยาทุกปีในช่วงเดือนสิบเอ็ด (ราวเดือนตุลาคม) พระมหากษัตริย์จะทรงประกอบพิธีกรรมแข่งเรือเสี่ยงทาย หรือ “อาสยุขพิธี” เพื่อพยากรณ์ความอุดมสมบูรณ์ของบ้านเมืองช่วงภายหลังการเพาะปลูกที่กำลังจะเกิดขึ้นในอนาคตราว 3 - 4 เดือนข้างหน้า ทั้งนี้ มีคำทำนายเป็นจารีตที่รู้จักกันก่อนแล้วว่า ถ้าเรือ (ศรี) สมรรถไชย ของ พระเจ้าแผ่นดินพ่ายแพ้อเรือ ไกรสรमुख์ ของพระอัครมเหสี บ้านเมืองจะสุขเกษมเปรมประชา มี “ข้าวเหลือ เกลืออิม” แต่ตรงข้าม ถ้าเรือ (ศรี) สมรรถไชย ของพระเจ้าแผ่นดินชนะบ้านเมืองจะ “มียุค” (Wongthet 2548: 166)

ในช่วงเดือนอ้าย เดือนยี่ (ธันวาคม - มกราคม) ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่น้ำลดและต้องทำการเก็บเกี่ยว หากน้ำยังไม่ลดตามที่ควรจะเป็น พระมหากษัตริย์จะประกอบมี “พิธีไล่เรือ - ไล่ชล” เพื่อไล่น้ำ ทั้งนี้ หากบางปีน้ำมีมากจนไหลเอ่อท่วมทันพระมหากษัตริย์อาจใช้พระแสง “พินน้ำ” เพื่อให้น้ำลด ดังปรากฏพิธีกรรมนี้ ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ (Fine Arts Department 1972: 127) จะเห็นได้ว่าพิธีกรรมสะท้อนถึง “กฤษฎาภินิหาร” ของพระมหากษัตริย์ ขณะเดียวกันยังสะท้อนแนวคิดเบื้องหลังที่ว่าความศักดิ์สิทธิ์ของผู้ปกครองขึ้นอยู่กับความสามารถที่จะควบคุมและแปรเปลี่ยนความรุนแรง (การพินน้ำ - ปราน้ำ) ให้กลายเป็นเสถียรภาพและความอุดมสมบูรณ์

อย่างไรก็ตาม ควบคุมการบริหารจัดการน้ำของผู้ปกครองในอดีต ก็ได้แสดงผ่านพิธีกรรมเสมอไป ดังมีปรากฏในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกฯ พร้อมด้วยกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท และกรมพระราชวังหลัง เสด็จฯ จากพระนครลงมาปิดคลองปากลัด (พระประแดง) เพื่อป้องกันน้ำเค็มหนุนขึ้นมาถึงพระนคร พ.ศ. 2327 อาจตั้งข้อสังเกตได้ว่าการกระทำดังกล่าวไม่ใช่เพียงพระราชกรณียกิจเพื่อหวังผลในทางปฏิบัติแต่เพียงอย่างเดียว หากแต่ยังอาจสะท้อนวิธีการควบคุมจัดการน้ำที่คลี่คลายไปสู่ฐานคิดแบบ “มนุษยนิยม” มากกว่า “กฤษฎาภินิหาร” มากขึ้นด้วย ทั้งนี้ อิทธิพลของวัฒนธรรมกระฎุมพีที่เกิดขึ้นในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ มีผลให้ชนชั้นนำไทยแปรเปลี่ยนความคิดไปในทาง “มนุษยนิยม” “เหตุผลนิยม” มากขึ้น¹ สิ่งเหล่านี้สะท้อนผ่านเทคโนโลยี วิทยาศาสตร์ ในการบริหารจัดการน้ำของพระมหากษัตริย์ยุคต้นกรุงเทพฯ ด้วยเช่นกัน ดังตัวอย่างที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีพระราชบัญชาสั่งให้ทำเสาศิลาวัตรระดับน้ำที่คลองเมืองกรุงเก่า เพื่อเก็บสถิติระดับ “น้ำท่า” รายงานต่อกรุงเทพฯ การจดบันทึกสถิติน้ำฝน อย่างเป็นทางการจะลักษณะ เช่น จดหมายเหตุบุญชี

¹ ดูรายละเอียดใน Eaosriwong, N. (1984). *ปากไก่และใบเรือ รวมความเรียงว่าด้วยวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ต้นรัตนโกสินทร์* [Pen and Sails Includes an Essay on Literature and History of Early Rattanakosin]. Bangkok: Amarinprinting.

น้ำฝนตลอดจนการใช้ข้อมูล “รายงานน้ำฝนต้นข้าว” “รายงานน้ำฝนน้ำท่า” ในการพิจารณาเกณฑ์ไพร่พลสร้างทำนบปิดเพื่อขังน้ำในนา ในกรณีที่บางปีระดับน้ำท่าอยู่ในเกณฑ์ที่น้อยกว่าปกติ สิ่งเหล่านี้สัมพันธ์กับความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะข้าวที่กลายเป็นสินค้าส่งออกสำคัญมานับตั้งแต่ก่อนการทำสนธิสัญญาเบาว์ริง พ.ศ. 2398 (Chiochaisak 2004)

กระนั้นก็ตาม แม้จะปรากฏเทคโนโลยี วิธีวิทยาในการควบคุมบริหารจัดการน้ำที่เป็น มนุษยนิยม - เหตุผลนิยม มากขึ้นก็ตาม หากแต่การบริหารจัดการน้ำในเชิง “พิธีกรรม” ดังเช่นในสมัยอยุธยา ก็ยังคงมีปรากฏควบคู่กันไปอยู่เป็นระยะ เช่น ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ที่ยังคงมีปรากฏพิธีโล่น้ำตามแบบแผนโบราณ (Chulalongkorn, King Rama V 2011) ทั้งนี้ เพราะพระราชสถานะของพระมหากษัตริย์ที่ถูกเชื่อว่ามีความศักดิ์สิทธิ์ในฐานะ “ผู้ทรงบันดาล” ตามคติจารีต ยังคงมีความสำคัญอยู่มาก

เมื่อสยามเปลี่ยนผ่านเข้าสู่ความเป็นรัฐสมัยใหม่ (Modern State) พระมหากษัตริย์ในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ มีบทบาทสถานะเปลี่ยนจากสมัยจารีตอย่างสำคัญ กล่าวคือ นอกจากจะเป็นสมมุติเทพและผู้มีบุญบารมีสูงสุดตามคติพุทธศาสนาเถรวาทแล้ว ภารกิจของพระมหากษัตริย์หาใช่เพียงแค่การทรงไว้ซึ่งพระบรมโพธิสมภารเพื่อแผ่ปกป้องคุ้มครองไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินให้พ้นจากทุกข์ภัยอันตรายตามคติความเชื่อโบราณ หากแต่ต้องเป็น “ผู้นำรัฐบาล” ที่ต้องทำหน้าที่บริหารระบอบราชการกระทรวง ทบวง กรม แบบใหม่ และมีหน้าที่ “บำบัดทุกข์ บำรุงสุข” ของราษฎร เช่น สร้างถนน คูคลอง น้ำประปา สาธารณูปโภค การจัดการศึกษาแก่ประชาชน โดยที่หากสืบย้อนไปก่อนหน้านี้ สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นภารกิจที่พระมหากษัตริย์ในสมัยจารีตไม่ได้ลงไปปฏิบัติชอบโดยตรง (Winichakul 2011: 53)

ชนชั้นปกครองสยามในยุคสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ได้นำเข้าเทคโนโลยี วิธีวิทยาแบบตะวันตกเข้ามาใช้รวมถึงการบริหารจัดการน้ำแบบใหม่ อันเป็นจุดเริ่มต้นของ “ชลประทานหลวง” การขุดคลองเพื่อเปิดพื้นที่ทำนา การสร้างเขื่อนทดน้ำ ทั้งนี้ ด้านหนึ่งก็เพื่อตอบสนองการผลิตข้าวในกลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาที่ขยายตัวอย่างรวดเร็ว นับตั้งแต่การทำสนธิสัญญาเบาว์ริง ในสมัยรัชกาลที่ 5 (พ.ศ. 2411 - 2453) ชลประทานหลวง เพื่อเปิดพื้นที่ทำนาเกิดขึ้นมากเป็นทวีคูณ เพื่อเป็นการพัฒนา

ศักยภาพในการบริหารจัดการน้ำเพื่อการเกษตร การชลประทานแบบตะวันตก หรือ “อินิเเนียการคลอง” ที่เน้นความสำคัญในเรื่องการทดน้ำ ก็ได้ถูกนำมาใช้เฉกเช่นเดียวกับวิทยาการฝรั่งแขนงอื่น ๆ ที่เกิดขึ้นในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ สิ่งนี้เองที่เป็นจุดเริ่มต้นของระบบชลประทานสมัยใหม่ของไทย² กระนั้นก็ตาม พึงสังเกตได้ว่าภายใต้เงื่อนไขใหม่ ๆ ของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ แม้ว่าพระมหากษัตริย์จะเป็นผู้ทรงอำนาจสูงสุดอย่างสมบูรณาญาสิทธิ หากแต่โลกทัศน์แบบเดิมในฐานะพระมหากษัตริย์กับสังคมเมืองน้ำ คูจะค่อย ๆ เลื่อนหายไปอย่างสำคัญ พร้อมกับงานชลประทานที่กลายเป็นส่วนหนึ่งของระบบราชการสมัยใหม่ที่รัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์เป็นผู้สถาปนาขึ้นมา

การบริหารจัดการน้ำภายใต้มิติ “พระราชอำนาจนำ” ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช

กรณีศึกษาของพระมหากษัตริย์ไทยที่สัมพันธ์กับมิติการบริหารจัดการน้ำปรากฏอย่างมีนัยสำคัญ อีกครั้งในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร (พ.ศ. 2489 - 2559) (ตลอดบทความนี้ จะออกพระนามว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช เพื่อความกระชับ รวมถึงพระนามพระบรมวงศานุวงศ์ ที่ผู้วิจัยอ้างอิงตามเอกสารต้นฉบับ) ทั้งนี้ กล่าวได้ว่าสถานภาพบทบาทความเป็นพระมหากษัตริย์ของพระองค์ ได้เกิดขึ้นในบริบทสมัยอีกแบบหนึ่งที่แตกต่างไปจากทั้งสมัยจารีต และสมบูรณาญาสิทธิราชย์ กล่าวคือ ในทางการเมืองภายหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 เนื่องจากอำนาจอธิปไตยถูกแปรเปลี่ยนมาสู่ประชาชน พระมหากษัตริย์จึงหาใช่บุคคลผู้มีอำนาจสูงสุดโดยสมบูรณ์ (Absolute Power) เหนือชีวิตร่างกายและทรัพย์สินของผู้คนในรัฐดังเช่นในอดีตไม่ พระมหากษัตริย์ทรงอยู่ในฐานะอันเป็นที่เคารพสักการะพระองค์จึงทรงอยู่เหนือ

² ดูรายละเอียดใน Asawai, S. (1978). *การพัฒนาชลประทานในประเทศไทย ตั้งแต่ พ.ศ. 2431 - 2493* [Irrigation system development in Thailand from 1888 - 1950]. (Master's thesis, Chulalongkorn University).

การเมือง และเนื่องจากพระมหากษัตริย์ทรงใช้อำนาจอธิปไตยแทนปวงชนชาวไทย ดังนั้นจึงต้องมีผู้ทำหน้าที่รับสนองพระบรมราชโองการซึ่งโดยมากคือรัฐบาล

บนคำอธิบายดังกล่าวเมื่อพิจารณาประกอบกับหลักการสำคัญที่ “อำนาจสูงสุดเป็นของประชาชน” พระมหากษัตริย์ย่อมไม่มีอำนาจที่จะกระทำการ ควบคุม สั่งการกิจการต่าง ๆ แห่งรัฐให้เป็นไปตามพระราชประสงค์ ในทางทฤษฎีพระมหากษัตริย์ไม่อาจแสดงบทบาทเป็น “ผู้กระทำการทางประวัติศาสตร์” (Historical Actor) โดยตรงอีกต่อไป กระนั้นก็ตาม “ภาพลักษณ์” - “ภาพจำ” เกี่ยวกับพระราชกรณียกิจด้านการบริหารจัดการน้ำในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช กลับเป็นสิ่งที่มีความชัดเจนอยู่ในการรับรู้ของสังคมเป็นอย่างยิ่งต่อประเด็นนี้ ผู้วิจัยขอเสนอคำอธิบายปรากฏการณ์นี้ว่าเป็นลักษณะพิเศษที่เกิดขึ้นเฉพาะรัชสมัย สิ่งนี้คือการบริหารจัดการน้ำที่กระทำผ่าน “พระราชอำนาจนำ” (Royal Hegemony) ที่ดูจะเห็นได้อย่างชัดเจนในช่วงราวทศวรรษ 2530 - 2540

จากมโนทัศน์ “อำนาจนำ” (Hegemony) สู่ “พระราชอำนาจนำ” (Royal Hegemony) ใน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9

ในทางสังคมวิทยาการเมืองมโนทัศน์ “อำนาจนำ” (hegemony) หรือ การครอง “อริยสิทธิ” เป็นสิ่งที่นักทฤษฎีตะวันตกกลุ่มหนึ่งได้พัฒนาแนวทางดังกล่าวไว้ ที่สำคัญคือ อันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci ค.ศ. 1891 – 1937) นักทฤษฎีมาร์กซิสต์ชาวอิตาลีเสนอ กล่าวสำหรับกรัมสกี เนื่องจากเขาต้องการอธิบายสาเหตุที่มวลชนยังคงยินยอมอยู่ในภาวะถูกกดขี่ขูดรีดและไม่ลุกขึ้นมาปฏิวัติ แม้ว่าในสถานการณ์สากลจะเกิดเหตุปฏิวัติรัสเซีย ค.ศ. 1917 แล้วก็ตาม แต่เหตุใดบางที่เช่นในอิตาลี การปฏิวัติของชนชั้นผู้ถูกกดขี่จึงไม่สามารถถูกปลุกเร้าขึ้นมาเป็นขบวนการใหญ่โตได้ดังเช่นในรัสเซีย คำอธิบายของกรัมสกี คือ เพราะการมีอยู่ของสิ่งที่เรียกว่า “อำนาจนำ” (Fiori 1983)

ข้อเสนอสำคัญของกรัมสกีมองว่า อำนาจที่จะปกครองรัฐได้นั้นมีสองส่วน ส่วนที่หนึ่ง คือ อำนาจครอบงำ (Domination) หรือ อำนาจจัดตั้ง ซึ่งหมายถึงการเข้าไปควบคุมกลไกของรัฐ เช่น กองกำลังติดอาวุธ ระบบราชการ เครื่องมือสื่อสาร ฯลฯ

เป็นอำนาจใหญ่ที่สุดของรัฐที่ไม่มีใครต้านทานได้ ตลอดจนผูกขาดความรุนแรง อย่างไรก็ตาม อำนาจครอบงำอย่างเดียวยังจะสามารถปกครองได้ ก็ไม่ยั่งยืนเพราะการใช้อำนาจประเภทนี้ คือ การกดขี่และปราบปราม จึงเป็นการยากที่จะได้รับความยินยอม (Consent) จากผู้อยู่ใต้ปกครอง ดังนั้น อำนาจส่วนที่สองจึงมีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนกว่าการครอบงำ นั่นคืออำนาจนำ (Hegemony) ซึ่งก็คือ ฐานทางวัฒนธรรมที่ทำให้สังคมยอมรับอำนาจครอบงำซึ่งรัฐต่าง ๆ ยึดกุมอยู่ (Eaosriwong 2014) อำนาจเช่นนี้เองที่ทำให้ผู้คนสยบยินยอมพร้อมใจ กระทั่งรัฐสามารถเสนออะไรออกมาแล้วผู้คนยอมเห็นด้วย และพูดแบบเดียวกับที่รัฐพูด ทั้งนี้ ในแง่ความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำกับผู้ตาม หากพิจารณาจากมุมมองของผู้นำ สิ่งนี้ก็คือความสามารถในการนำโดยความยินยอมพร้อมใจของผู้ตาม (leadership by consent) และหากมองจากมุมมองของผู้ตาม ภาวะการณ์นี้คือการยินยอมปฏิบัติตามผู้นำโดยไม่ต้องบังคับ (non - coercive compliance) ยินดีทำตามอย่างกระชั้นชิดและกระตือรือร้น (Tejapeera 2022: 31) จะเห็นได้ว่าอำนาจนำเป็นเรื่องของความสามารถทางการเมืองวัฒนธรรมหรืออุดมการณ์เสียมากกว่าอำนาจตามตัวบทกฎหมาย

มโนทัศน์ อำนาจนำ (Hegemony) ของกรัมสกี้นับเป็นกรอบคิดสำคัญที่ถูกนำมาปรับใช้วิเคราะห์สังคมวิทยาการเมืองในที่ต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง ขณะที่ในโลกวิชาการไทย มโนทัศน์อำนาจนำได้ถูกนำมาใช้ศึกษาการเมืองไทย ตลอดจนประเด็น สถาบันกษัตริย์มาระยะหนึ่งแล้ว ตัวอย่างเช่นงานศึกษาของ ชินดา ชิตบัณฑิตย์ เรื่อง โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ: การสถาปนาพระราชอำนาจนำ (2547) ซึ่งอธิบายความสำเร็จของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9 ในการสถาปนาสิ่งที่เรียกว่า “พระราชอำนาจนำ” (Royal Hegemony) โดยผ่านการปฏิบัติพระราชกรณียกิจโครงการ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ จากการที่ทรงงานอย่างต่อเนื่องมาตั้งแต่ทศวรรษ 2490 - ทศวรรษ 2540 (Chitbandit 2007) สิ่งนี้ได้ก่อให้เกิดความทรงจำร่วมของสังคม เป็นภาพจำที่ตราตรึงในมโนสำนึกของคนไทย ต่อประเด็นที่ว่า “ในหลวงทรงงานหนักเพื่อคนไทย” ทั้งนี้ ปฏิบัติการของ “อำนาจนำ” (Hegemony) ได้เข้าไปอยู่ในมโนสำนึกของผู้คนโดยที่เราอาจไม่รู้ตัว เช่น กระบวนการแปลความหมายเมื่อเราเห็นภาพ “บุรุษค่อนข้างสูงวัยที่กำลังยืนถือแผนที่และสะพายกล้อง” = “พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช” หรือ “พระบาทสมเด็จพระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว” ในหลวงที่ทรงลงมาช่วยเหลือพสกนิกรเพื่อประโยชน์สุขของคนไทย” สิ่งนี้คือ

กระบวนการทำงานของ “พระราชอำนาจนำ” ในมโนสำนึกอย่างอัตโนมิติ

ภาพที่ 1 ภาพลักษณ์ - ภาพจำ การทรงงานของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
ภูมิพลอดุลยเดช ที่อยู่ในมโนสำนึกของคนไทย อันมีผลต่อการสถาปนา
พระราชอำนาจนำ (Source: Women's News Team 2019)

สำหรับคำถามที่ว่า “พระราชอำนาจนำ” มีผลต่อการเมืองเศรษฐกิจในมิติมหภาคอย่างไรได้บ้าง ประเด็นนี้ วิทยานิพนธ์ของ เก่งกิจ กิติเรียงลาภ เรื่อง การเมืองว่าด้วยการต่อสู้ทางชนชั้นในประเทศไทย จาก พ.ศ. 2535 - 2549 ชี้ให้เห็นว่าความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองไทยนับตั้งแต่หลัง พ.ศ. 2535 ต่อเนื่องทศวรรษ 2540 เกิดขึ้นจากปฏิสัมพันธ์ทางอำนาจระหว่างกลุ่มพลังทางสังคม 3 กลุ่มหลัก คือ สถาบันกษัตริย์ นายทุนนักธุรกิจ และขบวนการภาคประชาชน โดยที่สถาบันกษัตริย์สามารถสถาปนา “พระราชอำนาจนำ” เหนือกลุ่มพลังทางสังคมอื่น ๆ ทั้งหมดได้ ทั้งนี้ ในสภาวะการณ์ที่พระราชอำนาจนำขึ้นสู่กระแสสูงนี้เอง สถาบันกษัตริย์ได้กลายมาเป็นผู้มีอำนาจสูงสุดของกลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์ (Historic Bloc) ที่เรียกว่า “กลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์แบบชุมชน - ชาตินิยมที่มีพระมหากษัตริย์เป็นผู้นำ” (Kitirianglarp 2008) พวกเขาเหล่านี้ยึดโยงกันด้วยวาทกรรมชุมชนนิยมชาตินิยม และเศรษฐกิจพอเพียงที่มีศูนย์กลางอยู่ที่องค์พระมหากษัตริย์ และก็เป็นคน

กลุ่มนี้เองที่เข้าสู่อำนาจการเมืองช่วงชิงอำนาจ และขัดแย้งแตกหักกันในช่วงปลายทศวรรษ 2540 การถกเถียงนี้สะท้อนให้เห็นว่าโดยลึกแล้ว “พระราชอำนาจนำ” ที่เป็นสิ่งยึดโยงตัวแสดงกลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์เหล่านี้ มีผลต่อพลวัตการเมืองไทยในช่วงเวลานี้เป็นอย่างยิ่ง

นอกจากนี้ ในแง่พัฒนาการและความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันกษัตริย์กับการเมืองไทย นักรัฐศาสตร์ เช่น เกษียร เตชะพีระ เคยตั้งข้อสังเกตไว้ว่าในกรณีของไทย “พระราชอำนาจนำ” คือคำตอบต่อประเด็นที่ว่า สถาบันกษัตริย์จะสามารถอยู่ร่วมกับ “ระบอบใหม่” หลัง 2475 ได้อย่างไร ซึ่งสิ่งนี้ต้องใช้เวลาในการสร้างยาวนานผ่านกระบวนการลองผิดลองถูกกระทั่งการต่อสู้ต่อรองระหว่างกันอยู่เป็นระยะ กล่าวคือ ในขณะที่สถาบันกษัตริย์ในสมัยรัชกาลที่ 7 (หลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 จนถึงสละราชสมบัติ พ.ศ. 2477) และรัชกาลที่ 8 (พ.ศ. 2477 - 2489) ยังไม่ค้นพบสูตร / หลักการที่จะอยู่ร่วมกับระบอบใหม่อย่างไรในภาวะการสูญเสียอำนาจของสถาบันกษัตริย์ ทว่า คำตอบนี้สามารถค้นพบและลงตัวในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9 สิ่งนั้นคือ “พระราชอำนาจนำ” (Tejapeera 2015)

ไม่เพียงเท่านั้น น่าสนใจว่าในกระบวนการสถาปนาพระราชอำนาจนำ หลายสิ่งหลายอย่างล้วนเป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นใหม่เป็น The Invention of Tradition หรือ การประดิษฐ์สร้างธรรมเนียมประเพณีขึ้นใหม่ที่ไม่เหมือนใครในรัชกาลนี้ โดยที่ก่อนหน้านี้รัชกาลนี้ไม่มี ทั้งนี้ สิ่งที่เห็นได้อย่างเป็นรูปธรรม ได้แก่ การเสด็จพระราชดำเนินท้องที่ต่างจังหวัดเพื่อเยี่ยมเยียนราษฎรและทรงงาน (Klinfung 2008) ตลอดจนปฏิบัติการต่าง ๆ ที่อยู่ในกระบวนการนั้น อาทิ โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ แนวพระราชดำริการจัดการทรัพยากรน้ำในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อยกระดับชีวิตความเป็นอยู่ของราษฎร โครงการหลวง การพัฒนาเกษตรกรรม ฯลฯ งานศึกษาในระยะหลัง ยังชี้ให้เห็นว่าปฏิบัติการเหล่านี้ของสถาบันกษัตริย์ได้รับการสนับสนุนจากสหรัฐอเมริกา มหามิตรของไทยในยุคสงครามเย็นเพื่อยับยั้งการขยายตัวของลัทธิคอมมิวนิสต์ (Chaiching 2020) เช่นกันที่ปฏิเสธไม่ได้ว่าสิ่งเหล่านี้เกิดขึ้นและขยายตัวอย่างมีพลังภายใต้เงื่อนไขเทคโนโลยีการสื่อสารทางเดียว (One Way Communication) เช่น โทรศัพท์ วิทยุ ที่เข้าไปเคาะประตูบ้านคนไทยพร้อมกับ “สาร” เรื่องราวการทรงงานของพระมหากษัตริย์ต่อเนื่องเป็นเวลาหลายทศวรรษ

สิ่งที่กล่าวมา สิ่งเหล่านี้คือเงื่อนไขที่นำมาสู่การสร้าง “พระราชอำนาจนำ” พร้อม ๆ กับภาพลักษณ์ “กษัตริย์นักพัฒนา” อย่างไรก็ตาม ต่อประเด็นคำถามที่ว่า “พระราชอำนาจนำ” เกิดขึ้นจากอะไร หากพิจารณาในภาพกว้าง คำตอบโดยสรุป รวบรวม เห็นจะได้แก่ด้วยเพราะภาพความทรงจำที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ทรงงานหนักต่อเนื่องหลายสิบปี ทั้งในบทครูผู้ให้การศึกษา ผู้นำแบบอย่างผู้จัดตั้งประสานเครือข่ายผู้จงรักภักดีต่อชาติและราชบัลลังก์ในหน่วยงานราชการ ภาคเอกชน และชุมชนหมู่บ้านในที่ต่าง ๆ ทั่วประเทศ และผู้ปลูกเร้าให้กำลังใจประชาชนในชาติให้ลุกขึ้นมาปกป้อง “ความเป็นไทย” จากอริราชศัตรูในยามคับขัน จนพระองค์ทรงเป็นที่ยอมรับเปรียบประดุจที่สถิตของจิตวิญญาณ ศีลธรรม สาธารณะและวิสัยทัศน์ของชาติอย่างไม่มีผู้ใดเสมอเหมือน ทรงได้รับการยกย่องประหนึ่งสมอมและหัวใจของรัฐและชาติไทยก็มีปาน (Tejapeera 2008: 27)

การสั่งสมของพระราชอำนาจนำ (Royal Hegemony) ที่ทวีผลขึ้นตามเงื่อนไขระยะเวลาแห่งการครองราชสมบัติ (พ.ศ. 2489 - 2559) ได้ก่อให้เกิดสภาวะการณ์ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ทรงเป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวางทั่วไปของสังคมการเมืองและรัฐ แม้ในสถานการณ์ทางกฎหมายพระองค์จะทรงเป็นพระประมุขที่มีอำนาจบริหารทางการเมือง หากแต่ในทางปฏิบัติ ข้อคิดพระราชดำริของพระองค์กลับสามารถโน้มน้าวจิตใจสังคมการเมืองและรัฐให้สามารถเดินตามได้โดยไม่ต้องบังคับ นับเป็นสภาวะการณ์ที่ผู้ตามยินยอมให้นำและยินดีที่จะทำตามโดยสมัครใจด้วยความศรัทธาเชื่อมั่นในองค์พระมหากษัตริย์ของผู้คนในสังคม ข้อเสนอแนะของพระองค์จึงได้รับการสนองตอบน้อมรับนำไปปฏิบัติอย่างกระตือรือร้นและเอาการเอางานจากภาคส่วนต่าง ๆ อย่างที่อาจกล่าวได้ว่าพระราชอำนาจนำในส่วนนี้ของพระองค์ เข้มแข็งยิ่งกว่าอำนาจราชาธิปไตยแบบเดิมที่เคยปรากฏก่อนหน้านี้เสียอีก³

³ กระนั้นก็ตาม ควรกล่าวด้วยว่า มีข้อสังเกตในทางวิชาการที่ว่า คำอธิบายในท่วงทำนองนี้ (“อำนาจนำ” ที่ยังผลให้เกิดการน้อมรับของคนในสังคมโดยคุณ) จะสามารถนำมาใช้อธิบายกรณีสถาบันกษัตริย์กับสังคมไทยได้อย่างครอบคลุมหรือไม่ ในภาวะการณ์ที่ความยินยอมพร้อมใจโดยคุณของสังคม อาจไม่ได้เกิดขึ้นโดยตัวของมันเอง ด้วยเพราะสังคมไทยยังมีการขึ้นบังคับด้วยมาตราทางกฎหมาย ดังกรณีกฎหมายอาญามาตรา 122 นี้เองที่อาจเป็นข้อจำกัดด้านมุมมองของงานศึกษานี้.

ภาพสะท้อนปฏิบัติการของ “พระราชอำนาจนำ”

กรณีทางคู่ขนานลอยฟ้าบรมราชชนนี

ถวาทการณ์ที่ความสามารถในการนำเกิดขึ้นโดยความยินยอมพร้อมใจของผู้ตามในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9 เริ่มเห็นได้ชัดเจนนับตั้งแต่ราวกลางทศวรรษ 2530 ต่อเนื่องทศวรรษ 2540 ประเด็นนี้ เกษียร เตชะพีระ ได้เคยหยิบยกตัวอย่างปฏิบัติการของ “พระราชอำนาจนำ” ในมิติการพัฒนา⁴ กรณีการเกิดขึ้นของทางคู่ขนานลอยฟ้าบรมราชชนนี ผังธนบุรี ซึ่งเกิดจากพระราชดำริในช่วงปลายทศวรรษ 2530 (Tejapeera 2022: 48) ในที่นี้ผู้วิจัยขอหยิบยกกรณีดังกล่าวมาใช้อธิบายเพื่อให้เห็นภาพในเชิงปฏิบัติการ ก่อนที่จะนำมาพิจารณาเทียบเคียงกับ “พระราชอำนาจนำ” ที่ปรากฏผ่านมิติด้านการบริหารจัดการน้ำในหัวข้อถัดไป

⁴ อนึ่ง ปฏิบัติการของ “พระราชอำนาจนำ” ใน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ปรากฏอยู่หลายมิติ ทั้งนี้ นอกจากจากมิติการพัฒนาแล้ว ในทางการเมืองพระราชอำนาจนำเป็นปัจจัยชี้ขาดอย่างหนึ่งในการระงับความขัดแย้งทางการเมืองภาพสะท้อนการทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจนำนี้สามารถเห็นได้อย่างเด่นชัด กรณีเหตุการณ์พฤษภาทมิฬ พ.ศ. 2535 ที่ครั้งนั้นความรุนแรงยุติลงได้จากการที่ทรงมีรับสั่งให้ พล.อ. สุจินดา คราประยูร นายกรัฐมนตรีในขณะนั้นและ พล.ต. จำลอง ศรีเมือง แกนนำการชุมนุมประท้วง เข้าเฝ้าฯ ออกโทรทัศน์พร้อมกัน ในการนี้ทรงรับสั่งให้บุคคลทั้งสองทางแก้ปัญหาเพื่อให้บ้านเมืองสงบ สำหรับกรณีเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 พระราชอำนาจนำในการยุติเหตุการณ์ความรุนแรง มิได้เห็นผลชัดเจนมากเท่ากับกรณีพฤษภาทมิฬ 2535 ทั้งนี้ คำตอบเบื้องต้นคือระดับความเข้มข้นของพระราชอำนาจนำ ใน พ.ศ. 2516 กับ พ.ศ. 2535 ในแง่ที่จะทำให้ทุกกลุ่มทุกฝ่ายที่เป็นคู่ขัดแย้งในสังคมยอมที่จะทำตามพระราชกระแสและยอมรับโดยดุษณีนั้นต่างกัน ดูรายละเอียดประเด็น พระราชอำนาจนำในบริบทพัฒนาการเมืองไทยร่วมสมัย ดูรายละเอียดใน Kumpha, A. (2021). *กว่าจะครองอำนาจนำ การคลี่คลายขยายตัวของเครือข่ายในหลวงภายใต้ปฏิสัมพันธ์ชนชั้นนำไทย ทศวรรษ 2490 - 2530* [Than the hegemony: the expansion of the Network Monarchy under interaction with Thai Elites, decade of 2490 - 2530 B.E.]. Nonthaburi: Samesky.

สืบเนื่องจากเมื่อ พ.ศ. 2536 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ได้เสด็จไปยังโรงพยาบาลศิริราชอยู่บ่อยครั้ง เพื่อทรงเฝ้าพระอาการของสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี พระองค์ได้ทอดพระเนตรเห็นปัญหาการจราจรติดขัดบริเวณสะพานข้ามสี่แยกอรุณอมรินทร์และสี่แยกจรัญสนิทวงศ์ เนื่องจากมีที่ตั้งและสัญญาณไฟจราจรใกล้กันมาก รถที่จะเลี้ยวหรือกลับรถต้องหยุดรอสัญญาณไฟโดยไม่จำเป็นต้องให้การจราจรติดขัดมาก จึงพระราชทานแนวพระราชดำริให้สร้างทางคู่ขนานยกระดับข้ามสี่แยกเพื่อเชื่อมทั้งสองสะพานเข้าด้วยกัน ทำให้สามารถระบายรถที่จะออกนอกเมืองได้เร็วขึ้นซึ่งจะมีผลต่อเนื่องในการบรรเทาการจราจรในฝั่งพระนครด้วย ในการนี้ได้พระราชทานแผนผังลายพระหัตถ์แก่คณะผู้บริหารกรุงเทพมหานคร ให้นำไปศึกษา เมื่อ 13 มิถุนายน พ.ศ. 2538 ด้วยทรงมีพระราชประสงค์ให้กรุงเทพมหานครและหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการแก้ไขปัญหารถจราจรร่วมมือกัน เหตุการณ์ดังกล่าวเป็นที่มาของโครงการทางคู่ขนานลอยฟ้าถนนบรมราชชนนี อันเนื่องมาจากพระราชดำริ ที่เริ่มต้นการก่อสร้างในพ.ศ. 2538 หลังจากนั้นก็ได้มีโครงการเกี่ยวเนื่องอีกหลายโครงการที่สำคัญ คือ การก่อสร้างทางยกระดับที่เชื่อมต่อกับทางแยกต่างระดับสิรินธร ถึงแยกต่างระดับฉิมพลี (แยกพุทธมณฑลสาย 2) ทั้งนี้ มาจากพระราชดำรัสเพิ่มเติมในเรื่องการจราจรออกนอกเมืองทางฝั่งธนบุรีว่า “...หากสร้างสะพานยกระดับขาคอกให้ยาวเลยไปจากชนสงฆ์สายใต้⁵ จะมีประโยชน์มาก...”

อย่างไรก็ตาม เนื่องจากบางโครงการโดยเฉพาะโครงการถนนยกระดับแยกต่างระดับสิรินธร - ต่างระดับฉิมพลี อยู่ในพื้นที่รอบนอกกรุงเทพมหานคร จึงต้องมีการประสานงานกับกรมทางหลวงซึ่งเป็นผู้รับผิดชอบโครงการ โดยการดำเนินการให้สำเร็จนั้น นายบรรหาร ศิลปอาชา นายกรัฐมนตรีในสมัยนั้น ได้ร่วมประชุมกับผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร คือ ร.อ.กฤษฎา อรุณวงษ์ ณ อยุธยา และ นายประเสริฐ สมะลาภา ปลัดกรุงเทพมหานครในเวลานั้น เพื่อให้เกิดการประสานงานอย่างกลมกลืนโดยเฉพาะทางด้านเทคนิคและงบประมาณ ทั้งนี้ นายประเสริฐ สมะลาภา

⁵ หมายถึง สถานีขนส่งสายใต้เดิม บริเวณถนนบรมราชชนนีขาออก ริมคลองบางกอกน้อย เขตบางกอกน้อย.

ได้กล่าวหลังพิธีทรงวางศิลาฤกษ์โครงการพระราชดำริทางคูขนานลอยฟ้าถนนบรมราชชนนี เมื่อวันที่ 16 เมษายน 2539 ว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงพอพระทัยความคืบหน้าการก่อสร้าง และรับสั่งว่า “...งานก่อสร้างทำได้รวดเร็วงานมีฝีมือดี...” และทรงสัพยอกว่า “...โครงการนี้สำคัญที่จุดเชื่อมต่อระหว่างกรุงเทพมหานครกับกรมทางหลวงเพราะมีรองนายกรัฐมนตรี สองคนดูแล...” ซึ่งครั้งนั้นนายกรัฐมนตรีได้กราบบังคมทูลว่า “...รอยเชื่อมต่อจะไม่มีปัญหาจะประสานกันได้...” (Faculty of architecture and urban planning Thammasat University 2008: 19, 21, 23)

เมกะโปรเจกต์ด้านการบริหารจัดการน้ำยุคสมัยแห่งการพัฒนาที่ยังไม่ปรากฏ “พระราชอำนาจนำ”

หวนกลับมาในด้านมิติการบริหารจัดการน้ำ หลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 กิจการชลประทานหลวง ที่ถือกำเนิดขึ้นในช่วงสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ได้รับการพัฒนาต่อเนื่องมาเป็นลำดับภายใต้โครงสร้างระบบราชการ มิได้ปลานาการไปพร้อมกับระบอบ “ราชาธิปไตย” หลายโครงการล้วนได้รับการสานต่อตามพิมพ์เขียวเดิมของที่ปรึกษาฝรั่ง ไม่ว่าจะเป็นโครงการชลประทานนครนายก (สร้าง พ.ศ. 2476 แล้วเสร็จ พ.ศ. 2497) โครงการชลประทานแม่น้ำสุพรรณ ตอนโครงการสามชุก (สร้าง พ.ศ. 2478 แล้วเสร็จ พ.ศ. 2480) โครงการชลประทานเพชรบุรี ฯลฯ (สร้าง พ.ศ. 2484 แล้วเสร็จ พ.ศ. 2508) (Maiklud 1986) ทศวรรษ 2490 รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้พิจารณาก่อสร้างโครงการชลประทานขนาดใหญ่ที่ครอบคลุมพื้นที่ลุ่มน้ำเจ้าพระยาตอนล่างทั้งหมด นั่นคือ “โครงการชลประทานเจ้าพระยาใหญ่” ซึ่งเป็นโครงการชลประทานระดับ เมกะโปรเจกต์ (Mega Projects) ที่เคยถูกเสนอไว้โดย เจ. โฮมาน วัน เดอร์ ไฮเด (J. Homan Van der Heide) ที่ปรึกษาชาวดัตช์ด้าน “อินยิเนียร์คลอง” และเจ้ากรมคนแรกในสมัยรัชกาลที่ 5 ทว่า ข้อเสนอนี้เคยถูกปิดตกในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ด้วยข้อจำกัดเรื่องงบประมาณ

ภายใต้การแสวงหาความร่วมมือและการสร้างพันธมิตรในยุคเริ่มต้นสงครามเย็น โครงการชลประทานเจ้าพระยาใหญ่ได้รับเห็นชอบจากธนาคารโลก ในการให้กู้เงินทำการก่อสร้างเป็นจำนวนเงิน 18 ล้านดอลลาร์สหรัฐใน พ.ศ. 2493 เริ่มต้นก่อสร้าง พ.ศ. 2495 จุดประสงค์เพื่อส่งน้ำให้แก่บริเวณพื้นที่ราบลุ่มเจ้าพระยาตั้งแต่จังหวัดชัยนาทถึงบริเวณจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ส่วนสำคัญคือการสร้างทำนบกั้นแม่น้ำเจ้าพระยาที่จังหวัดชัยนาทซึ่งเป็นที่รู้จักต่อมาในชื่อ “เขื่อนเจ้าพระยา” (หรือเขื่อนชัยนาท) ก่อสร้างเสร็จ พ.ศ. 2500 ในเวลาต่อมายังมีการขุดคลองชลประทานชักน้ำจากเหนือทำนบเขื่อนเพื่อส่งน้ำกระจายหล่อเลี้ยงไปยังทั่วบริเวณที่ราบลุ่มน้ำเจ้าพระยา อาทิ คลองมะขามเฒ่า - อุทุมพร แม่น้ำสุพรรณบุรี แม่น้ำน้อย คลองชัยนาท - อยุธยา คลองชัยนาท - ป่าสัก เสร็จสมบูรณ์ใน พ.ศ. 2505 (Maiklud 1986)

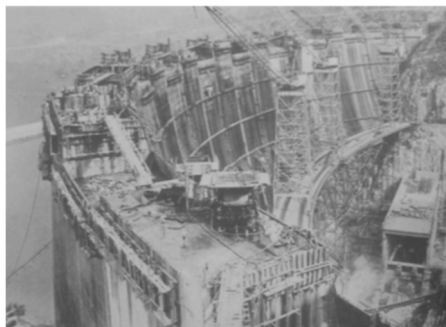
นอกจาก โครงการชลประทานเจ้าพระยาใหญ่ในช่วงทศวรรษ 2500 แล้ว การสร้างเขื่อนขนาดใหญ่เริ่มปรากฏขึ้นอย่างเป็นรูปธรรม ที่สำคัญที่สุดคือ เขื่อนภูมิพล (ชื่อเดิมคือ เขื่อนยันฮี) ก่อสร้างขึ้นบริเวณตอนบนของลุ่มน้ำเจ้าพระยาเริ่มก่อสร้างเมื่อ พ.ศ. 2501 แล้วเสร็จใน พ.ศ. 2507 เขื่อนภูมิพลเป็นทั้งเขื่อนกักเก็บน้ำเพื่อผลิตกระแสไฟฟ้าและส่งน้ำเพื่อให้พื้นที่การเกษตรในลุ่มน้ำเจ้าพระยา ตัวเขื่อนเป็นคอนกรีตโค้งสูง 154 เมตร สร้างปิดกั้นแม่น้ำปิง แควสายสำคัญของแม่น้ำเจ้าพระยาที่บริเวณเขาแก้ว อำเภอสามเงา จังหวัดตาก อ่างเก็บน้ำสามารถรองรับน้ำได้สูงสุด 13,462 ล้านลูกบาศก์เมตร มีกำลังผลิตกระแสไฟฟ้าทั้งสิ้น 535,000 กิโลวัตต์ ทั้งนี้ แม้ตำแหน่งที่ตั้งของเขื่อนภูมิพลจะห่างไกลจากเขตที่ราบลุ่มเจ้าพระยานับร้อย ๆ กิโลเมตร ทว่า ก็มีความสำคัญอย่างมากต่อระบบชลประทานในบริเวณลุ่มน้ำเจ้าพระยาโดยรวม อีกทั้งยังมีส่วนต่อการพัฒนาด้านเกษตรกรรมและอุตสาหกรรม โดยเฉพาะการผลิตกระแสไฟฟ้าตั้งแต่ช่วงทศวรรษ 2500 เป็นต้นมา

ภาพที่ 2

เขื่อนเจ้าพระยา สร้างขึ้น ณ
ตำแหน่งหัวเลต้ามแม่น้ำเจ้าพระยา
ตำบลบางหลวง อำเภอสรรพยา
จังหวัดชัยนาท

(Source: Maiklud 1986)

ภาพที่ 3

เขื่อนภูมิพล เป็นเขื่อนคอนกรีตโค้ง
ขนาดมหึมา สร้างปิดกั้นแม่น้ำปิง
ที่จังหวัดตาก ในภาพคือระหว่าง
ดำเนินการก่อสร้าง

(Source: Maiklud 1986)

น่าสังเกตว่าการเกิดขึ้นของโครงการขนาดใหญ่ด้านชลประทานและการผลิตกระแสไฟฟ้าในช่วงทศวรรษ 2490 ต่อเนื่องทศวรรษ 2500 ดังกรณีโครงการชลประทานเจ้าพระยาใหญ่ และ เขื่อนภูมิพล ล้วนเกิดจากการผลักดันโดยหน่วยงานราชการ อาทิ กรมชลประทาน กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ กระทรวงพัฒนาการแห่งชาติ ตลอดจนหน่วยงานรัฐวิสาหกิจอย่างการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย (กฟผ.) เป็นสำคัญ ข้อสังเกตต่อเนื่องประการหนึ่งก็คือ ช่วงเวลาดังกล่าว การรับรู้ของสังคมไทยต่อพระราชกรณียกิจด้านการบริหารจัดการน้ำของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9 ยังไม่ปรากฏเด่นชัดนัก แม้ว่าจะเริ่มทรงงานมาก่อนหน้านั้นเป็นระยะเวลาหนึ่งแล้วก็ตาม

ต่อประเด็นนี้ ไม่ผิดนักหากจะกล่าวว่าเมกะโปรเจกต์ด้านชลประทานในยุคการพัฒนาประเทศ ช่วงทศวรรษ 2490 - 2500 หรือในช่วง 2 ทศวรรษแรกของรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช นั้น ยังไม่ถูกให้ภาพถึงความ

เชื่อมโยงกับสถาบันกษัตริย์ แม้ว่าในช่วงสมัยรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ (พ.ศ. 2501 - 2506) โครงการพัฒนาชลประทานที่ใหญ่โตที่สุดอย่างเขื่อนยันฮี จะได้รับการขอพระราชทานพระนาม “ภูมิพล” ให้ตั้งเป็นชื่อเขื่อน ซึ่งสิ่งนี้อาจสะท้อนนัยการปรับเปลี่ยนดุลความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันกษัตริย์กับรัฐบาล ที่ดำเนินไปบนสัมพันธ์ภาพแบบ King - Prime Minister Partnership มากขึ้นก็ตาม (Suwannathat - Pian 2003) กระนั้น เมกะโปรเจกต์เหล่านี้ก็ขับเคลื่อนดำเนินการโดยรัฐบาล และตามพิมพ์เขียวแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ รวมไปถึงได้รับการสนับสนุนด้านเงินทุนและความรู้เชิงวิศวกรรมจากสหรัฐอเมริกาเป็นสำคัญ (Sangkhamanee 2019) โดยที่ยังมิได้เกี่ยวข้องกับ “พระราชดำริ” ของพระมหากษัตริย์แต่อย่างใด นัยนี้เมกะโปรเจกต์ด้านชลประทานในยุคสมัยการพัฒนาจึงยังไม่ปรากฏมิติ “พระราชอำนาจนำ” ตัวอย่างที่กล่าวนี้ต่างกับแนวทางการบริหารจัดการ “น้ำ” โดยหน่วยงานภาครัฐในยุคต่อมา ที่จะเริ่มสะท้อนกระบวนการน้อมนำ “พระราชดำริ” หรือมีพระราชดำริเข้ามาเกี่ยวข้องด้วยอย่างมีนัยสำคัญ

การบริหารจัดการ “น้ำ” ในมิติ “พระราชอำนาจนำ”

การสร้าง “พระราชอำนาจนำ” จากภาพลักษณ์ “กษัตริย์นักพัฒนา” เป็นสิ่งที่ต้องใช้ระยะเวลาสั่งสมยาวนาน สิ่งนี้ยังเกี่ยวข้องกับประเด็นเรื่องสถาบันกษัตริย์ในประวัติศาสตร์การเมืองไทยยุคหลัง พ.ศ. 2475 อย่างแยกไม่ออก งานศึกษาของณัฐพล ใจจริง คือตัวอย่างของการชี้ให้เห็นถึงกระบวนการกอบกู้ สู้กลับ ของพลังฝ่ายอนุรักษ์นิยม - กษัตริย์นิยม ที่เคยสูญเสียอำนาจไปเมื่อ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 โดยมีรัฐประหาร 8 พฤศจิกายน พ.ศ. 2490 เป็นหมุดหมายสำคัญ (Chaiching 2013) ขณะที่หากมุ่งพินิจไปที่องค์พระมหากษัตริย์ การเสด็จนิวัติประเทศไทยเป็นการถาวรของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ในปลาย พ.ศ. 2494 นับเป็นจุดสำคัญ โดยที่หลังจากนี้การสร้าง “พระราชอำนาจนำ” จะค่อย ๆ เกิดขึ้น แน่นนอนว่าภายใต้กระบวนการนี้ มีทั้งการต่อสู้ ต่อรอง ประนีประนอม ประสานประโยชน์ ระหว่างกลุ่มก้อนตัวแสดงและเครือข่ายต่าง ๆ ดังนั้น “กว่าจะครองอำนาจนำ” จึงมิใช่เรื่องง่าย (Kumpha 2021)

ขณะที่ปัจจัยหนุนเสริมการสร้าง “พระราชอำนาจนำ” บางส่วนก็สัมพันธ์กับเงื่อนไขทางภววิสัยของสังคมไทยในเวลานั้น (ทศวรรษ 2490 - 2500) ไม่ว่าจะเป็นเพราะเหตุที่ประชากรส่วนใหญ่อยู่ในระบบการผลิตแบบปฐมนุรักษ์ แรงงานกว่าร้อยละ 80 ยังคงเป็นเกษตรกร (Thepnarin 2013: 5) พลังในทางวัฒนธรรมที่เป็นเชื้อมูลเดิมของสถาบันกษัตริย์ เช่น แนวคิดกษัตริย์ - เกษตร หรือ พระมหากษัตริย์ในฐานะผู้บันดาล ความอุดมสมบูรณ์ จึงสามารถถูกแปลงเป็น อุดมการณ์ - ปฏิบัติการณ์ กระทำผ่าน พระราชกรณียกิจต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตเกษตรกร และผู้คนในชนบทได้อย่างสอดคล้องกลมกลืน อาทิ โครงการ ปลานิลพระราชทาน (พ.ศ. 2494) โครงการฝนหลวง (ริเริ่ม พ.ศ. 2498) โครงการนาสาธิต (พ.ศ. 2504) โครงการหุบกระพง (พ.ศ. 2507) ฯลฯ ซึ่งทั้งหมดนี้แกนกลางของการปฏิบัติพระราชกรณียกิจนั้นอยู่ที่ “การบริหารจัดการน้ำ” ดังที่ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภูมิพลอดุลยเดช ทรงเคยมีกระแสพระราชดำรัส ความว่า

“...น้ำเป็นสิ่งสำคัญที่สุดในงานเกษตรกรรม แม้ดินจะ
ไม่ดีบ้างหรือมีอุปสรรคด้านอื่น ๆ ถ้าแก้ปัญหาเรื่อง
แหล่งน้ำที่จะใช้เพาะปลูกได้แล้ว เรื่องอื่น ๆ ก็จะพลอย
ดีขึ้นติดตามมา...”

(Chitpong 1988: 154)

กระแสพระราชดำรัสดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภูมิพลอดุลยเดช ทรงตระหนักว่าเรื่องน้ำคือปัญหาแกนกลางที่สำคัญที่สุดของเกษตรกรและประเทศไทย ด้วยเหตุนี้ การทรงงานจึงทรงเน้นในเรื่องการแก้ปัญหา และจัดการทรัพยากรน้ำเป็นสำคัญ และเป็นที่มาของโครงการพัฒนาแหล่งน้ำตามแนวพระราชดำริ ทั้งนี้ ในช่วงต้นรัชกาล (ทศวรรษ 2490 - ต้นทศวรรษ 2500) สังเกตได้ว่าพื้นที่ทรงงานมักอยู่ในปริมณฑลแถบวังไกลกังวล อำเภอหัวหิน จังหวัด ประจวบคีรีขันธ์ และจังหวัดเพชรบุรี ซึ่งเป็นพื้นที่เสด็จแปรพระราชฐานทุกปี เริ่มจากโครงการขนาดเล็ก ตัวอย่างเช่น โครงการอ่างเก็บน้ำเขาเต่า ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของงานด้านชลประทานในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2506) โครงการสหกรณ์การเกษตรหุบกระพง โครงการพัฒนาที่ดินหนองพลับตามพระราชประสงค์ ฯลฯ โครงการเหล่านี้อยู่ในพื้นที่แถบหัวหิน - เพชรบุรี ทั้งสิ้น

ต่อมาพื้นที่ทรงงานด้านการพัฒนาชนบทได้เริ่มขยายไปยังภูมิภาคต่าง ๆ เช่น โครงการหลวง บริเวณพื้นที่สูงจังหวัดภาคเหนือในช่วงต้นทศวรรษ 2510 หรือช่วงหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 ที่มีข้อสังเกตว่า อาจเพราะเพื่อต้องการพิสูจน์คุณค่าตัวตนของสถาบันกษัตริย์ ท่ามกลางกระแสสูงของฝ่ายซ้ายที่รุดคืบ การลงไปสู่ประชาชนในลักษณะ “เชิงรุก” ผ่านพระราชกรณียกิจการพัฒนาเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตประชาชน จึงเป็นสิ่งที่เห็นอย่างชัดเจนยิ่งกว่ายุคใด ๆ โครงการพัฒนาของราชสำนักเริ่มขยายออกไปทั่วทุกภูมิภาคของประเทศ นับตั้งแต่ปลายทศวรรษ 2510 - ต้นทศวรรษ 2520 (Kumpha 2021: 272) ด้านหนึ่งนี่จึงเป็นมิติการพัฒนาที่มีนัย “สงครามแย่งชิงมวลชน” อยู่ด้วย และแน่นอนสิ่งสำคัญที่เป็นพื้นฐานของการพัฒนาคือ การจัดการน้ำ

อนึ่ง ในการทรงงานด้านการพัฒนา นอกจากขอบข่ายในการปฏิบัติและพื้นที่ทรงงานที่ค่อย ๆ ขยับขยายออกไปนอกเขตวังไกลกังวล หัวหิน อันเป็นจุดเริ่มต้น กลุ่มคนที่เข้ามาเกี่ยวข้องก็เช่นกัน กล่าวคือ แรกเริ่มมีเพียงคนกลุ่มเล็ก ๆ ที่ถวายงานรับใช้ใกล้ชิด ก่อนที่จะขยายวงออกไปเกี่ยวข้องกับข่ายงานราชการต่าง ๆ สิ่งนี้หมายถึงพระราชกรณียกิจด้านการพัฒนาจะได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐมากขึ้นเรื่อย ๆ ทั้งนี้ หน่วยงานที่รับสนองพระราชดำริอย่างต่อเนื่องนับตั้งแต่ช่วงทศวรรษ 2500 ได้แก่ กรมชลประทาน กรมวิชาการเกษตร กรมประมง กองบัญชาการตำรวจตระเวนชายแดน ตลอดจนจากสายสัมพันธ์ที่ราชสำนักมีกับข้าราชการระดับสูง เช่น กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ กระทรวงมหาดไทย กระทรวงสาธารณสุข ฯลฯ แต่กระนั้นเอง จวบจนกระทั่งทศวรรษ 2510 โครงการด้านพัฒนาของราชสำนัก หรือ โครงการตามพระราชดำริต่าง ๆ ก็ยังไม่มีหน่วยงาน “เจ้าภาพ” ที่ทำหน้าที่ประสานงานกับรัฐบาลโดยตรง อาจกล่าวได้ว่า งานด้านการพัฒนาเหล่านี้แม้จะค่อย ๆ ขยับเคลื่อนเติบโต ทว่าก็ไม่ได้มีสัมฤทธิ์ผลรวดเร็ว “ดัง หวังวรฤทัย”

จุดเปลี่ยนที่สำคัญคือการเกิดขึ้นของ “คณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ” (กปร.) เมื่อ พ.ศ. 2524 ในสมัยรัฐบาลพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ เพื่อรับสนองงานพัฒนาตามแนวพระราชดำริ จากเดิมที่แต่ละหน่วยงานมักดำเนินการอย่างเอกเทศในลักษณะต่างฝ่ายต่างทำโดยไม่มีการประสานงานกับหน่วยอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง ดังนั้นเพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปอย่าง

สอดคล้องสนับสนุนซึ่งกันและกัน และเป็นประโยชน์สูงสุดบรรลุผลตามแนวพระราชดำริที่ได้พระราชทานไว้ รัฐบาลจึงแต่งตั้ง “คณะกรรมการพิเศษ” (ระดับชาติ) เพื่อทำหน้าที่ “เจ้าภาพ” ในการประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริกับหน่วยงานราชการและรัฐวิสาหกิจที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนควบคุม กำกับ ดูแล รวมถึงจัดสรรงบประมาณภาครัฐให้แก่โครงการพระราชดำริ (Chitbandit 2007: 8 - 9, 479) ไม่ผิดนักหากจะพิจารณา ว่าปรากฏการณ์ในช่วงทศวรรษ 2520 เริ่มสะท้อนถึง “พระราชอำนาจนำ” ตลอดจนบทบาทในการชี้นำ “รัฐราชการ” ผ่านมิตินานด้านการพัฒนาของราชสำนัก หากเปรียบเทียบกับช่วงต้นรัชสมัย

เนื่องจากพระราชกรณียกิจที่เกี่ยวข้องเนื่องกับการบริหารจัดการน้ำในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภูมิพลอดุลยเดช มีปรากฏเป็นจำนวนมาก ผู้วิจัยจึงขอหยิบยกเฉพาะกรณีศึกษาโครงการที่แสดงให้เห็นถึงการบริหารจัดการน้ำ ที่เห็นได้ชัดเป็นรูปธรรมและสะท้อน “พระราชอำนาจนำ” ที่เพิ่มพูนขึ้นอย่างมีนัยสำคัญ ทั้งนี้ หากว่าปฏิบัติการแห่งพระราชอำนาจนำมีนัยที่แสดงให้เห็นถึงกระบวนการที่เกิดการน้อมนำน้อมรับพระราชดำริมาปฏิบัติอย่างกระตือรือร้นและเอาการเอางาน ตัวอย่างในกรณีการบริหารจัดการน้ำ อาจเห็นพัฒนาการดังนี้

ปลายทศวรรษ 2510 - 2520 กรณีเขื่อนแม่จัดสมบูรณ์ชล จังหวัดเชียงใหม่ แต่เดิมเขื่อนแห่งนี้มีสภาพเป็นเพียงฝายกั้นน้ำขนาดเล็กกั้นลำน้ำแม่จัด ซึ่งเป็นสาขาของแม่น้ำปิงที่ตำบลช่อแล อำเภอแม่แตง ฝายดังกล่าวอำนวยประโยชน์แก่พื้นที่เกษตรกรรมราว 3,600 ไร่ ในตำบลช่อแล ต่อมาเมื่อ พ.ศ. 2516 ได้เกิดอุทกภัยครั้งใหญ่ ฝายแม่จัดถูกน้ำพัดพังเสียหาย กรมชลประทานจึงเตรียมการซ่อมแซม อย่างไรก็ตาม ในวันที่ 18 มีนาคม พ.ศ. 2519 ระหว่างที่ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินแปรพระราชฐานไปประทับที่พระตำหนักภูพิงคราชนิเวศน์ จังหวัดเชียงใหม่ ได้ทรงเยี่ยมราษฎรในพื้นที่เตรียมซ่อมฝายดังกล่าว กรมชลประทานได้กราบบังคมทูลถวายรายงานเปรียบเทียบระหว่างการสร้างฝายกั้นน้ำขนาดเล็ก และอ่างเก็บน้ำขนาดใหญ่ ในการนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ทรงมีพระบรมราชวินิจฉัยว่า “...โครงการใดสามารถอำนวยประโยชน์ได้มากกว่าทั้งในด้านการชลประทานและการผลิตกระแสไฟฟ้าก็น่าจะพิจารณาตามโครงการนั้น...” กรมชลประทานทบทวนแผนแล้ว

เห็นสมควรเลือกแนวทางสร้างอ่างเก็บน้ำขนาดใหญ่

การสร้างอ่างเก็บน้ำเกิดขึ้นระหว่าง พ.ศ. 2520 - 2528 สันเขื่อนแม่งัดมีความสูง 59 เมตร ยาว 1,950 เมตร พื้นที่อ่างเก็บน้ำ 16 ตารางกิโลเมตร เก็บน้ำได้ 256 ล้านลูกบาศก์เมตร นับเป็นเขื่อนที่ใหญ่เป็นอันดับ 3 ของภาคเหนือรองจากเขื่อนภูมิพลในจังหวัดตากและเขื่อนสิริกิติ์ที่จังหวัดอุตรดิตถ์ การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทยได้ก่อสร้างโรงไฟฟ้าพลังน้ำติดตั้งเครื่องกำเนิดไฟฟ้ากำลังการผลิต 4,500 กิโลวัตต์ 2 เครื่อง รวมกำลังการผลิต 9,000 กิโลวัตต์ สามารถผลิตไฟฟ้าได้ปีละ 19 ล้านกิโลวัตต์ชั่วโมง ระหว่างการก่อสร้าง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ได้เสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมโครงการ 2 ครั้ง ต่อมาเมื่อวันที่ 16 มกราคม พ.ศ. 2529 ได้พระราชทานนาม “เขื่อนแม่งัดสมบูรณ์ชล” และเสด็จพระราชดำเนินไปเปิดเขื่อนเมื่อวันที่ 22 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2529 (60th Anniversary Celebration of His Majesty's Accession to the Throne 2008: 321)

ภาพที่ 4 (ซ้าย) ฝายแม่งัดเดิมของราษฎร

ภาพที่ 5 (ขวา) เขื่อนแม่งัดสมบูรณ์ชล เมื่อแรกเริ่มการก่อสร้างเสร็จ

(Source: Maiklud 1986)

เขื่อนแม่จันทสมบูรณ์ชล อาจนับเป็นตัวอย่างแรก ๆ ของโครงการชลประทานขนาดใหญ่โดยภาครัฐที่เริ่มผสานเข้ากับแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช จากเดิมที่ก่อนหน้านี้ มักเป็นการทำโครงการที่เกิดขึ้นจากนโยบายและงานพัฒนาโดยรัฐเป็นสำคัญ ทั้งนี้ ลักษณะของโครงการชลประทานอันเนื่องมาจากพระราชดำรินี้ในระดับโครงการที่เล็กลงมา (ที่ไม่ใช่เขื่อนเอนกประสงค์ผลิตกระแสไฟฟ้า) ประเภทอ่างเก็บน้ำ ฝายน้ำล้น ภายใต้ความรับผิดชอบของกรมชลประทานได้เกิดขึ้นอย่างมากมายในช่วงทศวรรษ 2520 - 2530 กระจายไปทั่วทุกภูมิภาคของประเทศไทย

เมกะโปรเจกต์ด้านการบริหารจัดการน้ำ ที่สะท้อนพระราชอำนาจนำ กรณีย์ เขื่อนป่าสักชลสิทธิ์ และเขื่อนขุนด่านปราการชล

หากว่ากรณีย์ เขื่อนแม่จันทสมบูรณ์ชล คือตัวอย่างหนึ่งของโครงการชลประทานที่สะท้อนให้เห็นถึงระดับของ “พระราชอำนาจนำ” เมื่อช่วงราวทศวรรษ 2520 การปรากฏขึ้นของเมกะโปรเจกต์ด้านการบริหารจัดการน้ำที่ยังผลให้เกิด “ภาพจำ” ประวัติศาสตร์ ในการรับรู้ของประชาชนอย่างกว้างขวางถึง “เขื่อนของพระราชฯ” อันเนื่องมาจากพระราชดำรีย่างแท้จริง ได้เกิดขึ้นในช่วงครึ่งหลังของทศวรรษ 2530 ซึ่งเป็นช่วงที่ “พระราชอำนาจนำ” (Royal Hegemony) ใน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9 ขึ้นสู่กระแสสูงอย่างสำคัญชัดเจนแล้ว⁶ เขื่อนทั้ง 2 แห่งนี้ ได้แก่

⁶ เป็นที่รับรู้ในหมู่นักวิเคราะห์และผู้สนใจประวัติศาสตร์การเมืองไทยสมัยใหม่ว่า ด้วยพระบารมีและการแสดงบทบาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช การปะทะต่อสู้รุนแรงจนนำมาสู่การเสียเลือดเนื้อในเหตุการณ์พฤษภาทมิฬ พ.ศ. 2535 จึงคลี่คลายยุติลงได้เพราะทุกฝ่ายที่เป็นคู่ความขัดแย้ง น้อมรับในพระราชกระแสของพระองค์ เจื่อนไขนี้มีผลอย่างสำคัญต่อ “พระราชอำนาจนำ” ที่เพิ่มพูนขึ้นอย่างมากในช่วงเวลาดังกล่าว.

1. เชื่อน้ำป่าสักชลสิทธิ์ จังหวัดลพบุรี ก่อสร้าง พ.ศ. 2537 สร้างขึ้นตามพระราชดำริเพื่อแก้ปัญหาขาดแคลนน้ำและบรรเทาอุทกภัยในพื้นที่เพาะปลูกในเขตลุ่มน้ำป่าสักและเจ้าพระยาตอนล่าง เป็นเขื่อนดินที่ยาวที่สุดในประเทศ คือ 4.86 กิโลเมตร กว้าง 187 เมตร สูง 31.50 เมตร กักเก็บน้ำได้ 960 ล้านลูกบาศก์เมตร สร้างขึ้นขวางลำน้ำป่าสักที่ตำบลหนองบัว อำเภอพัฒนานิคม จังหวัดลพบุรี เป็นแหล่งน้ำเพื่อการเกษตรสำหรับพื้นที่ชลประทานเปิดใหม่ในจังหวัดลพบุรี และสระบุรี 135,550 ไร่ และเป็นแหล่งน้ำเสริมสำหรับพื้นที่ชลประทานเดิมในทุ่งเจ้าพระยาฝั่งตะวันออกตอนล่าง 2,200,000 ไร่ ช่วยบรรเทาปัญหาอุทกภัยพื้นที่ลุ่มแม่น้ำป่าสัก ลพบุรี สระบุรี และพื้นที่ตอนล่างของแม่น้ำเจ้าพระยารวมทั้งกรุงเทพมหานคร และปริมณฑล (60th Anniversary Celebration of His Majesty's Accession to the Throne 2008: 242)

2. เขื่อนขุนด่านปราการชล จังหวัดนครนายก ก่อสร้าง พ.ศ. 2542 เดิมชื่อเขื่อนคลองท่าด่าน สร้างขึ้นตามพระราชดำรินั้นคลองท่าด่านสาขาค้นน้ำนครนายก กักเก็บปริมาณน้ำที่ไหลจากอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ เป็นเขื่อนคอนกรีตอัดบดที่ยาวที่สุดแห่งหนึ่ง คือ 2,720 เมตร สูง 93 เมตร กักเก็บน้ำได้ 224 ล้านลูกบาศก์เมตร สร้างขึ้นขวางคลองท่าด่านที่ตำบลหินตั้ง อำเภอเมืองนครนายก จังหวัดนครนายก เขื่อนขุนด่านปราการชลช่วยบรรเทาปัญหาวิกฤติเรื่องน้ำ 3 ประการในบริเวณลุ่มแม่น้ำนครนายก คือ น้ำแล้ง น้ำท่วม และปัญหาดินเปรี้ยว (60th Anniversary Celebration of His Majesty's Accession to the Throne 2008: 92)

การเกิดขึ้นของเมกะโปรเจกต์ด้านการบริหารจัดการน้ำ กรณีเขื่อนทั้ง 2 แห่งนี้สะท้อนนัยสำคัญของ “พระราชอำนาจนา” (Royal Hegemony) ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ในช่วงราวทศวรรษ 2530 อย่างสำคัญ ทั้งนี้ ไม่ผิดนักที่จะกล่าวว่ามีมูลเหตุของการก่อสร้างเขื่อนทั้งสองแห่งคือการ “รับสนองพระราชดำริ” อันเนื่องมาจากพระราชดำรัสในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา วันที่ 4 ธันวาคม พ.ศ. 2536 ณ ศาลาดุสิดาลัย สวนจิตรลดา พระราชวังดุสิต ดังใจความสำคัญว่า

“...อีกข้อหนึ่งที่หนักใจกันมากก็คือเรื่องภัยแล้ง...ภัยแล้งนี้ก็เช่นเดียวกับภัยของการชะงักของการจราจรต้องแก้ไขและแก้ไขมาตลอดมาเรื่อย แต่ไม่ทันกับเหตุการณ์

ถึงทำให้เดี๋ยวนี้ทุกคนชักจะวิตกอย่างมาก แล้วก็นึกว่าเราแย่นะเราตายแน่ ๆ... วันนี้ ก็ขอพูด ขออนุญาตที่จะพูด เพราะว่าอันมาหลายปีแล้ว เคยพูดมาหลายปีแล้ว ในวิธีที่จะปฏิบัติเพื่อที่จะให้มีทรัพยากรน้ำเพียงพอและเหมาะสม คำว่าพอเพียงก็หมายความว่า ให้มีพอในการบริโภคในการใช้ ทั้งในด้านการใช้บริโภคในบ้าน ทั้งในการใช้เพื่อเกษตรกรรม อุตสาหกรรมต้องมีพอ ถ้าไม่มีพอทุกสิ่งทุกอย่างก็จะงกแล้วทุกสิ่งทุกอย่างที่เราภูมิใจว่าประเทศเราก้าวหน้าเจริญก็งก ไม่มีทางที่จะมีความเจริญถ้าไม่มีน้ำ...

...ความจริงได้เริ่มโครงการนี้มากกว่า 5 - 6 ปีแล้ว... เป็นโครงการที่อยู่ในวิสัยที่จะทำได้ แม้จะเสียค่าใช้จ่ายไม่น้อย แต่ถ้าดำเนินการไปเดี๋ยวอีก 5 - 6 ปีข้างหน้าเราสบาย และถ้าไม่ทำอีก 5 - 6 ปีข้างหน้าราคาค่าก่อสร้าง ค่าดำเนินการก็จะขึ้นไป 2 เท่า 3 เท่า ลงท้ายก็ต้องประวิงต่อไป และเมื่อประวิงต่อไปก็จะไม่ได้ทำเราก็จะต้องอดน้ำแน่ จะกลายเป็นทะเลทราย แล้วเราจะอพยพไปที่ไหนก็ไม่ได้... โครงการนี้ คือ สร้างอ่างเก็บน้ำ 2 แห่ง แห่งแรกคือที่แม่น้ำป่าสัก อีกแห่งคือที่แม่น้ำนครนายก สองแห่งรวมกันจะเก็บกักน้ำเหมาะสมพอเพียงกับการบริโภคการใช้ในเขตกรุงเทพฯ และเขตใกล้เคียงในที่ราบลุ่มของประเทศไทยนี้... เขื่อนป่าสักที่ตอนแรกวางแผนได้ 1,350 ล้านลูกบาศก์เมตร แต่แก้ไปแก้มาก็เหลือ 750 ล้านกว่า ๆ ตามตัวเลขที่ให้ไว้นี้ แม้เขื่อนป่าสักเขื่อนเดียว ก็พอสำหรับการบริโภคแน่นอนไม่แห้ง ถ้าเติมอีกโครงการที่นครนายก จะได้อีก 240 ล้านลูกบาศก์เมตร ก็เกินพอ...

...ความจริงเรื่องแม่น้ำนครนายกก็ตาม แม่น้ำป่าสักก็ตาม ได้มีการศึกษามาเป็นเวลาแรมปีแล้ว แต่ว่าไม่ได้ปฏิบัติจนต้องมาเผชิญกับภัยแล้ง ถ้าไม่ได้กลัวกลัวทำเมื่อ 6 ปี ก็น่าจะสร้างได้มาได้มากแล้ว ที่จริงวางโครงการนี้มาเป็นเวลากว่า 10 ปีแล้ว แต่ว่าบอกว่าที่ 6 ปี เพราะพรุ่งนี้ก็อายุ 66...อายุ 60 นั้น เขาฉลองกันมาก เพราะถือว่าเป็นโอกาสสำคัญที่คนเราอายุ 60 ต้องฉลองกัน ปีนี้ 66 ก็น่าจะฉลองเหมือนกัน เพราะว่าอีก 6 ปี ก็ 72 ก็ครึ่งทาง ครึ่งทางจาก 60 ถึง 72 เมื่อ 60 นั้นพูดกับเพื่อน ๆ ว่า 72 เราจะต้องสร้างเขื่อนป่าสัก และเขื่อนอื่น ๆ ให้แล้วเสร็จ 72 ก็จะศึกครั้นไปเปิดหรือไปเยี่ยมโครงการเหล่านั้น...ฉะนั้น ที่แจ้งอย่างนี้ก็นึกว่าภายใน 6 ปีนี้ เราก็พอที่จะก่อกแก็ก ๆ ทำได้ แล้วก็มีความสุขได้ เมืองไทยหรือประชาชนคนไทยชาติไทยจะอยู่ดีกินดีได้จริง ๆ เป็นเมืองที่เจริญจริง ๆ ได้ถ้าเราขบคิดปัญหาของปัจจัยน้ำได้เพียงปัจจัยเดียว...”

(Government Pension Fund 2007:

112 - 117)

ภาพที่ 6 การเสด็จออกมหาสมาคม ณ ศาลาดุสิดาลัยเนื่องในวโรกาสวันเฉลิม
พระชนมพรรษา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ในวันที่ 4 ธันวาคม 2538
(Source : Royal Speech Given to the audience of well-wishers on the
occasion of the Royal Birthday Anniversary at the Disitdalai Hall,
Chitralada Villa Dusit Palace on Monday, December 4, 1995)

นับตั้งแต่ทศวรรษ 2530 - 2540 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช
มักทรงมีพระราชดำรัสถึงเรื่องราวเหตุการณ์สำคัญในบ้านเมืองอันเป็นข้อคิดให้สติตรึก
ตรองแก่คนไทย ตลอดจนมักทรงบอกเล่าถึงโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ซึ่งมัก
ปรากฏเรื่องการบริหารจัดการน้ำด้วยเสมอ อนึ่ง หลังจากที่ทรงมีพระราชดำรัส เรื่อง
เขื่อนกันแม่น้ำป่าสัก และแม่น้ำนครนายก (คลองท่าด่าน สาขาแม่น้ำนครนายก) เมื่อ
วันที่ 4 ธันวาคม พ.ศ. 2536 แล้ว ในปีถัดมา (พ.ศ. 2537) คณะรัฐมนตรีได้อนุมัติการ
ก่อสร้างเขื่อนกัน แม่น้ำป่าสัก ณ บริเวณตำบลหนองบัว อำเภอพัฒนานิคม จังหวัด
ลพบุรี โครงการนี้มีนายกรัฐมนตรีเป็นประธาน กรมชลประทานเป็นหลักในการ
ดำเนินงานด้วยความสนับสนุนของหน่วยงานราชการต่าง ๆ ที่ระดมสรรพกำลังเร่งรัด
เพื่อให้โครงการใหญ่นี้สำเร็จได้ในเวลา 5 ปี ใน พ.ศ. 2542 อันเป็นปีที่พระบาทสมเด็จพระ

พระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช ทรงเจริญพระพรรษา 6 รอบ 72 พรรษา

15 มิถุนายน พ.ศ. 2541 สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินไปทรงเป็นประธานในพิธีเริ่มกักเก็บน้ำ ต่อมาในวันที่ 7 ตุลาคม พ.ศ. 2541 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช พระราชทานชื่อเขื่อนว่า “เขื่อนป่าสักชลสิทธิ์” หมายถึงเขื่อนแม่น้ำป่าสักที่กักน้ำได้อย่างมีประสิทธิภาพ และวันที่ 25 พฤศจิกายน พ.ศ. 2542 เสด็จพระราชดำเนินไปทรงเปิดเขื่อนซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของโครงการเฉลิมพระเกียรติเนื่องในโอกาสเฉลิมพระชนมพรรษา 6 รอบ (60th Anniversary Celebration of His Majesty's Accession to the Throne 2008: 243)

ขณะที่ โครงการเขื่อนที่สร้างกันคลองท่าด่าน สาขาแม่น้ำนครนายก ได้รับความเห็นชอบโดยคณะรัฐมนตรีเมื่อ พ.ศ. 2539 โครงการฯ มีนายกรัฐมนตรีเป็นประธานเช่นกัน การก่อสร้างเริ่มขึ้นใน พ.ศ. 2542 โดยในวันที่ 2 มิถุนายน พ.ศ. 2544 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช เสด็จพระราชดำเนินพร้อมด้วยสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ไปทรงวางศิลาฤกษ์ พ.ศ. 2547 เขื่อนสร้างแล้วเสร็จ เริ่มกักเก็บน้ำได้ในฤดูฝน พ.ศ. 2548 ต่อมาได้รับพระราชทานชื่อเขื่อนว่า “เขื่อนขุนด่านปราการชล” (60th Anniversary Celebration of His Majesty's Accession to the Throne 2008: 93)

ภาพที่ 7 (ซ้าย) เขื่อนป่าสักชลสิทธิ์ สร้างกันแม่น้ำป่าสักที่จังหวัดลพบุรี

(Source: We love Lopburi 2017)

ภาพที่ 8 (ขวา) เขื่อนขุนด่านปราการชล สร้างกัน คลองท่าด่าน

สาขาแม่น้ำนครนายกจังหวัดนครนายก

(Source: Dam Trip 2022)

จะเห็นได้ว่าเขื่อนป่าสักชลสิทธิ์ และเขื่อนขุนด่านปราการชล ทั้งสองเขื่อนเกิดขึ้นโดยกระบวนการน้อมนำปฏิบัติตามกระแสพระราชดำริด้วยความกระตือรือร้นของภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งกรณีเขื่อนป่าสักชลสิทธิ์ ที่ได้รับอนุมัติการก่อสร้างอย่างรวดเร็วในปีถัดมา (พ.ศ. 2537) หลังได้รับทราบพระราชกระแส และเป็นไปตามลำดับความสำคัญ (Priority) โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านการป้องกันปัญหาน้ำท่วมที่จะเกิดขึ้นกับกรุงเทพฯ และปริมณฑล ขณะที่โครงการเขื่อนขุนด่านปราการชลก็ได้ถูกกลະเล่ยทั้งช่วงระยะเวลาอนุมัติการก่อสร้างแต่อย่างใด (ก่อสร้างใน พ.ศ. 2539) นอกจากนี้ ภาพสะท้อนการให้ความสำคัญแก่โครงการ “เขื่อนของพระราชฯ” ทั้งสองแห่งนี้เป็นอย่างมาก ยังเห็นได้จากการที่โครงการมีนายกรัฐมนตรีซึ่งเป็นผู้บริหารสูงสุดของประเทศเป็นประธาน สิ่งนี้เน้นย้ำให้เห็นถึงพระราชอำนาจนำ (Royal Hegemony) ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9 ที่ทรงมีต่อการตัดสินใจของรัฐบาลในการดำเนินโครงการบริหารจัดการน้ำระดับชาติได้เป็นอย่างดี

กระนั้นก็ตาม พึงเน้นย้ำว่าพระราชกรณียกิจด้านการบริหารจัดการน้ำ คือ สิ่งที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ทรงกระทำอย่างต่อเนื่องยาวนาน ดังกรณีเขื่อนขุนด่านปราการชล (เขื่อนท่าด่าน) จังหวัดนครนายก ควรกล่าวด้วยว่า

โครงการนี้มีจุดเริ่มต้นนับแต่ราว พ.ศ. 2520 ดังปรากฏภาพการเสด็จพระราชดำเนินในพื้นที่ ทั้งเป็นโครงการที่ผ่านการศึกษาความเป็นไปได้จากนายช่างชลประทาน และอยู่ในพระราชวินิจฉัยเรื่อยมา แน่แน่นอนว่าในช่วงจังหวะที่ “พระราชอำนาจนำ” อยู่ในกระแสสูง พระราชดำรัส 4 ธันวาคม นั้น เสมือนเป็น “public opinion” ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ก็ทรงตระหนักว่า จะสร้างความ “คล้อยตามได้เร็วกว่า” สิ่งนี้ปรากฏใน พระราชกระแสที่ทรงเคยพระราชทานกับ นายธงทอง จันทรางศุ เมื่อ 18 พฤษภาคม พ.ศ. 2537 ซึ่งได้รับการบันทึกไว้ ความว่า

“...ฉันรวบรวมข้อมูลที่ทำด้านมากกว่าสิบปี ตรงนั้นมีฝ่ายทำด้าน เราไปตอนไม่มีฝ่าย ที่หลังไปอีกทีตอนมีฝ่าย หน้าแล้งน้ำผ่านสันฝายราว 1 ถึง 2 เซนติเมตร หน้าฝนน้ำผ่านมากราว 2 เมตร เมื่อเห็นอย่างนั้นก็เห็นว่าที่สันเปลี่ยนเปล้า ลงมาก็สร้างทุกข์ นครนายกท่วมทุกปี มีความเสียหายประมาณหมื่นล้าน ทางราชการต้องชดเชยต้องช่วยประชาชนในปีนั้น ถ้าทำเขื่อนที่เก็บน้ำได้จริงน้ำจะไม่มาอาละวาด เมื่อเอาน้ำออกไปหมดแล้วก็จะปลูกพืชได้อีกในหน้าแล้งจะได้ 2 crops ประชาชนจะรวยขึ้นเยอะ...มีบางรายที่พระราชดำริเป็นเพียงการศึกษาเบื้องต้น ไม่ใช่คำพูดของเราศักดิ์สิทธิ์ส่วนมากแก้ไขได้ 90 เปอร์เซ็นต์ เจ้าหน้าที่เดี๋ยวนี้นักวิชาการ เขาไม่กลัวที่จะบอกว่าอันนี้ทำไม่ได้ เรื่องทำด้านเจ้าหน้าที่ทราบมาก่อนแล้ว เขาเคยทำการศึกษาามากพอใช้แล้ว ที่พูดเรื่องนี้ในวันที่ 4 เพราะ public opinion มีความสำคัญ ถ้าเราพูดโดยแน่ใจว่าโครงการนี้ใช้ได้ public opinion จะคล้อยตามได้เร็วกว่า แต่ไม่ได้หมายความว่าฉันทำโดยพลการ ได้ปรึกษาหารือกับช่างมาเป็นเวลาแรมปี ไปภาคใต้ก็ได้ xerox แผนที่ทำด้านส่งมาให้อธิบดีกรมชลประทานดู...”

(Chandrangsu 2017 : 152 - 153)

ภาพที่ 9 (ซ้าย) พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช
และสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนิน
ตรวจเยี่ยมโครงการชลประทานท่าด่าน จังหวัดนครนายก พ.ศ. 2520
ภาพที่ 10 (ขวา) ฝายคลองท่าด่าน ต้นแม่น้ำนครนายก ช่วงทศวรรษ 2530 ซึ่งเป็น
โครงการชลประทาน ในพระราชดำริ ก่อนการเกิดขึ้นของเขื่อนขุนด่านปราการชล
(Source: Department of History, Academic Division, Chulachomklao
Royal Military Academy 1996: 162)

ความส่งท้าย: จากการบริหารจัดการน้ำ สู่อสังเกตว่าด้วย “พระราชอำนาจนา” แห่งองค์พระมหากษัตริย์

แม้ตัวอย่างกรณีศึกษาที่หยิบยกมาจะเป็นเพียงบางส่วนของโครงการพัฒนาแหล่งน้ำตามแนวพระราชดำริซึ่งมีอยู่เป็นจำนวนมาก ทว่า นัยสำคัญของตัวอย่างได้แสดงให้เห็นว่า สัมฤทธิ์ผล ปริมาณ ตลอดจนขนาดของโครงการที่สัมพันธ์กับพระราชกรณียกิจด้านการบริหารจัดการน้ำคือสิ่งที่เติบโตขึ้นตาม “พระราชอำนาจนา” (Royal Hegemony) ใน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9 อย่างสำคัญ สิ่งนี้นับเป็นลักษณะเฉพาะของยุคสมัยและเป็น “ภาพจำ” ในทัศนะของคนไทยต่อยุคสมัยของพระองค์ในฐานะกษัตริย์ผู้ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการน้ำอย่างชัดเจน

อนึ่ง มีข้อสังเกตว่า “พระราชอำนาจนา” ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช นับตั้งแต่ราวกลางทศวรรษ 2530 เป็นต้นมานั้น อยู่ในกระแสสูงเรื่อยมา พระราชดำรินี้พระองค์กลายเป็นสิ่งที่มีพลานุภาพในการโน้มน้าวใจสังคมการเมืองและรัฐให้สามารถเดินตามได้โดยไม่ต้องบังคับ พระราชดำรัสเนื่องในวันเฉลิมพระชนมพรรษา (พระราชดำรัส 4 ธันวาคม) เป็นสิ่งที่ประชาชนชาวไทยต่างจดจ้องรับฟัง สิ่งนี้ถูกผลักดันให้กลายเป็นวาระแห่งชาติอยู่หลายครั้ง ไม่ว่าจะเป็นพระราชดำรัส 4 ธันวาคม พ.ศ. 2537 เรื่อง “ทฤษฎีใหม่” หรือพระราชดำรัส 4 ธันวาคม พ.ศ. 2540 เรื่อง “เศรษฐกิจพอเพียง” พระราชกระแสเรื่องการปรับปรุงพัฒนาแหล่งน้ำ ฯลฯ สิ่งเหล่านี้ถูกนำเสนอต่อสาธารณะ พระราชกระแสรับสั่งที่เป็นข้อเสนอแนะของพระองค์ล้วนได้รับการสนองตอบนำไปปฏิบัติอย่างกระตือรือร้นและเอาการเอางานจากภาคส่วนต่าง ๆ นำมาสู่การเกิดขึ้นของโครงการพัฒนามตามกระแสพระราชดำรัสอย่างรวดเร็ว ฉบับใด โดยเป็นไปเพื่อเป็นสนองพระราชดำริ

กระนั้นก็ตาม เราอาจพึงตระหนักและตั้งคำถามด้วยเช่นกันว่า “พระราชอำนาจนา” ที่ปรากฏขึ้นในลักษณะนี้เป็นสิ่งที่อยู่บนหลักการ “Constitutional Monarchy” หรือหลัก “The King can do no wrong” ในทางสากลมากนักน้อยเพียงใด เช่นกันที่พึงตระหนักว่า “พระราชอำนาจนา” ยังเป็นเงื่อนไขผูกพันในมิติเชิงตัวบุคคลเป็นสำคัญ เรื่องดังกล่าวมิใช่สิ่งที่พระมหากษัตริย์ทุกพระองค์มีได้หรือเทียม

เท่า ในขณะที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ทรงมีเนื่องจาก
ระยะเวลาการครองราชย์ที่ยาวนานและการสั่งสมภายใต้เงื่อนไขแห่งกาลเทศะของยุค
สมัย

References

- 60th Anniversary Celebration of His Majesty's Accession to the Throne.
(2008). *สารานุกรมพระราชกรณียกิจพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในรอบ 60 ปีแห่งการครองราชย์* [Encyclopedia of His Majesty the King's 60 - year reign]. Bangkok: Fine Arts Department.
- Asawai, S. (1978). *การพัฒนาระบบชลประทานในประเทศไทย ตั้งแต่ พ.ศ. 2431 - 2493* [Irrigation system development in Thailand from 1888 - 1950]. (Master's thesis, Chulalongkorn University).
- Chaiching, N. (2013). *ขอฝันใฝ่ในฝันอันเหลือเชื่อ* [Impossible Dream]. Nonthaburi: Samesky.
- Chaiching, N. (2020). *ขุนศึก ศักดินา พญาอินทรี การเมืองไทยภายใต้ระเบียบโลกของสหรัฐอเมริกา 2491 - 2500* [Warlord Sakdina and Eagle, Thai politics under the world order of the United States. 1948 - 1957]. Nonthaburi: Samesky.
- Chandrangsu, T. (2017). *ความสุข ความทรงจำ ในรัชกาลที่ 9* [Happiness and memory in the reign of King Rama 9]. Bangkok: Matichon.
- Chiochaisak, W. (2004). การส่งเสริมด้านเกษตรกรรมและการอุตสาหกรรมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว [Promotion of agriculture and industry in the reign of King Rama III]. *Thai Studies Journal*, 1(2), 208 - 237.
- Chitbandit, C. (2007). *โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ: การสถาปนาพระราชอำนาจในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว* [Royal initiative projects: The establishment of royal hegemony in His Majesty]. Bangkok: social sciences and humanities textbook project foundation.
- Chitpong, J, M.R. (1988). *สองพระมหाराชนักพัฒนา* [Two great developers]. Bangkok: office of the national cultural commission ministry of education.

- Chulalongkorn, King Rama V. (2011). *พระราชพิธีสิบสองเดือน* [Twelve month rite]. Bangkok: Sinlapabannakhan.
- Dam Trip. (2022, July 22). *โครงการพระราชดำริ เชื้อขุนด่านปราการชล* [Khun Dan Prakan Chon Dam Royal Initiative Project]. Retrieved November 20, 2024, from <https://khundan.com/tour/antimation-khun-dan-prakan-chon-dan-project/>.
- Department of History, Academic Division, Chulachomklao Royal Military Academy (1996). *ประวัติศาสตร์เมืองนครนายก* [Nakorn Nayok : Local History]. Bangkok: Muangboran.
- Eaosriwong, N. (1984). *ปากไก่และใบเรือ รวมความเรียงว่าด้วยวรรณกรรม และประวัติศาสตร์ต้นรัตนโกสินทร์* [Pen and Sails includes an essay on literature and history of early Rattanakosin]. Bangkok: Amarinprinting.
- Eaosriwong, N. (2014). *มองการเมืองไทยผ่านกรัมซี* [Looking at Thai politics through Gramci]. Daily Matichon (5 January).
- Faculty of architecture and urban planning Thammasat University. (2008). *บทบาทและแนวคิดในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในการพัฒนาเมืองชุมชน และสถาปัตยกรรมตามแนวพระราชดำริ* [His Majesty the King's roles and ideas in community urban development and architecture according to the royal initiative]. Bangkok: B.G.P Center Co., Ltd.
- Fine Arts Department. (1972). *คำให้การชาวกรุงเก่า คำให้การขุนหลวงหาวัด และพระราชพงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์* [Testimony of the old towns people testimony of Khunluanghawwat and royal chronicle by Luangprasertaksornit]. Bangkok: Khlangwitthaya.
- Giuseppe Fiori. (1983). *ชีวิตของอันตินิโอ กรัมซี* [Life of Antinio Gramci]. Bangkok: Komol Khimthong Foundation.
- Government pension fund. (2007). *ประมวลพระบรมราโชวาทและพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พุทธศักราช 2535 - 2548* [Compilation of royal speeches and royal speeches of His Majesty the King B.E. 2535 - 2548]. Bangkok: Gray matter Limited.

- Kitirianglarp, K. (2008). *การเมืองว่าด้วยการต่อสู้ทางชนชั้นในประเทศไทย จาก พ.ศ. 2535 - 2549* [Politics of class struggle in Thailand from 1992 to 2006]. (Doctoral thesis, Chulalongkorn University).
- Klinfoing, P. (2008). *การเสด็จพระราชดำเนินท้องที่ต่างจังหวัดของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช พ.ศ. 2493 - 2530* [His Majesty King Bhumibol Adulyadej's visits to provincial areas, 1950 - 1987]. (Master's thesis, Chulalongkorn University).
- Kobkua Suwannathat-Pian. (2003). *Kings, country and constitutions: Thailand's political development, 1932 - 2000*. London: Routledge Curzon.
- Kumpha, A. (2021). *กว่าจะครองอำนาจนำ การคลี่คลายขยายตัวของเครือข่ายในหลวงภายใต้ปฏิสัมพันธ์ชนชั้นนำไทย ทศวรรษ 2490 - 2530* [Than the hegemony: the expansion of the Network Monarchy under interaction with Thai Elites, decade of 2490 - 2530 B.E.]. Nonthaburi: Samesky.
- Kumpha, A. & Inkum, T. (2024). *ชลารักษ์บพิตร การจัดการน้ำของกษัตริย์ไทย จากพิธีกรรมสู่การพัฒนา* [Chalarukbopit: Water Management of the Thai King From ritual to development]. Bangkok: Matichon.
- Maiklud, P. ed. (1986). *84 ปี กรมชลประทาน* [84 years Royal irrigation department]. Bangkok: Sarnmuanchon Publication Co., Ltd.
- Maiklud, P. ed. (1987). *พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกับงานพัฒนาแหล่งน้ำ* [His Majesty the King and the development of water resources]. Bangkok: royal Irrigation Department Ministry of Agriculture and Cooperatives.
- Sangkhamanee, J. (2019). รัฐวิศวกรรม มองรัฐราชการผ่านปฏิบัติการเชิงเทคโนโลยี [state engineering looking at government through techno - operation] *Samesky*, 17(2), 57 - 90.

- Tejapeera, K. (2008). เอกอัครปัญญาชนสาธารณะแห่งความเป็นไทย [Superb public intellectuals of Thainess]. *ทางแพร่งและพงหนาม ทางผ่านสู่ประชาธิปไตย* [Crossroads and thorns the way to democracy] (26 - 29). Bangkok: Matichon.
- Tejapeera, K. (2015, December 30) *โรงเรียนนักข่าว หัวข้อวิเคราะห์สังคมไทย: ความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองการปกครองและวัฒนธรรม* [Journalist School Analysis of Thai society: change of politics, governance and culture]. Retrieved January 15, 2022, from <https://www.youtube.com/watch?v=0MoTuoPnbg>.
- Tejapeera, K. (2022). แนวคิดเรื่องอำนาจนำ [concept of Hegemony]. In Kongkirati, P. (ed) *การเมืองอำนาจความรู้ หลักรัฐศาสตร์เบื้องต้นสำนักธรรมศาสตร์* [Politics, Power, Knowledge Basic Political Science Principles, Thammasat School] (29 - 52). Bangkok: Siamparithat.
- Thepnarin, P. (2013). การก่อตัวของอุดมการณ์ราชาชาตินิยม 2490 - 2510 [The Formation of Royal Nationalist, 1947 - 1967]. *Thammasat Journal*, 32 (1), 1 - 34.
- We love Lopburi. (2017, September 27). *เขื่อนของพ่อ* [Father's dam]. Retrieved November 20, 2024, from <http://www.facebook.com/raoruklopburi/posts/-เขื่อนของพ่อ-เขื่อนป่าสักชลสิทธิ์-สร้างแลนด์มาร์ค-แห่งใหม่-ด้วยตัวอักษรขนาดใหญ่-ส/1280029335459170/>.
- Winichakul, T. (2011). มรดกสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในปัจจุบัน [The Legacy of Absolute Monarchy Today]. *Samesky*, 9(2), 44 - 58.
- Women's News Team. (2019, October 27). *30 ปี ชัยชนะแห่งการพัฒนา หน้าที่ของพวกเราคือรักษาแผ่นดิน* [30 Years of Victory in Development, Our Duty is Protect the Land] Retrieved December 3, 2024, from <https://www.thairath.co.th/lifestyle/life/1690683>
- Wongthet, P. (2005). *ประเพณี 12 เดือน* [12 Month Tradition]. Bangkok: Matichon.